Koroonakriisi rahvapärased väljendused Eestis

Folkloori taaskasutus kui toimetulekuviis

REET HIIEMÄE, MARE KALDA, MARE KÕIVA, PIRET VOOLAID

2020. aasta läheb maailma ajalukku koroonaviiruse SARS-CoV-2 (COVID-19) pandeemia aastana. 2019. aasta detsembris Hiinas Wuhani linnas alguse saanud viirusepuhang jõudis Eestisse 26. veebruaril 2020, kui ametlikult tuvastati esimene nakatunu. 12. märtsist 17. maini samal aastal kestis Eestis valitsuse kehtestatud eriolukord, mil kasutati viiruse leviku tõkestamiseks erimeetmeid: keelatud olid avalikud kogunemised, sh kultuurisündmused, konverentsid ja spordivõistlused, (öppe)töö toimus koduõppe- ja kaugtöövormis, riigipiiridel kehtis sanitaarkontroll, suletud olid kaubanduskeskused, muuseumid jms, kehtis nn 2 + 2 reegel, mis tähendas, et avalikes kohtades võis liikuda kahe inimese kaupa või perekonniti ning teiste inimestega tuli hoida kahemeetrist vahemaad. Samuti sai oluliseks hügieeninõuete (eriti kätepesu või käte desinfitseerimise) järgimine. Koroonaviiruse diagnoosiga inimestel oli karantiinikohustus ja nende lähikontaktsetele kehtisid liikumiskiirangud. Artikkel keskendub viiruse leviku n-ö esimese lainega seotud reaktsioonidele, olgugi et 2020. aasta sügisel muutusid paljud kiirangud seoses uue lainega taas aktuaalseks.

Uus elukorraldus ja muud pandeemiaga seotud asjaolud kajastusid folklooris. Siinse artikli eesmärk on anda ülevaade folkloorivormide ja -motiivide taaskasutamisest¹ kui toimetulekuviisist koroonapandeemiaga seotud narratiivide põhjal. Tuues näiteid temaatilisest usundilisest pärimusest, internetimeemidest² ja vanasõnadest, osutame, kuidas iga uue epideemia³ korral muutuvad päevakohaseks teatud motiivid ja tekstid, millest mõni on erakordselt viljakas. Artikkel näitlikustab epideemiafolkloori dünaamikat: millised motiivid saavad uue epideemia ilmudes taas kõlapinna, kuidas neid vastavalt olukorrale kaasajastatakse ja milliseid funktsioone need kriisi ületamisel täidavad.

Artiklis on vaadeldud 2020. aasta märtsist kuni juunini kirjalikest, suulistest ja veebiallikatest kogutud materjalikorpust. Vanasõnade peatükis võeti aluseks u 50 eri kasutusstiituatsioonist registreeritud ütlust (nt vanasõnu sisaldavate meemide ekraanitõmmised, meediaartiklites, sh reklaamides ning linnaruumis leiduvate vanasõnade

¹ Folkloori taaskasutamise all mõistame juba varasemast tuntud folkloorimotiivide või vormivahendite kasutamist moodsate epideemiate kontekstis.

² Internetimeemide käsitlejad viitavad meemi mõistet avades Richard Dawkinsi ideedele (1976, e k 2014). Kuna internetimeemi ja Dawkinsi meemi mõistete seos pole käesoleva kirjutise teema, jääb see siinkohal avamata. Internetimeem on kasutajate omasõna, mille analüütikud on üle võtnud (vt Jenkins 2014).

³ Artiklis kasutame terminit *epideemiafolkloor*, mitte pandeemiafolkloor, kuna tehtud tähelepanekud seostuvad ka haiguspuhangutega, millel ei ole pandeemilist haaret.

kirjapanekud ja fotod, mis on koondatud Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna teadusarhiivi kataloogi EFITA (F02-020)). Võrdlusaineks olid folklooriandmebaaside varasemad vanasõnasalvestised. Usundiga haakuv materjal on pärit intervjuudest ja vestlustest (sh internetifoorumite vestlustest), samuti teemaga seotud meediakajastustest ja nende kommentaariumidest. Võrdlevalt on kasutatud arhiivimaterjali, nagu katku- ja kooleramuistendid, viimasel paarikümnel aastal kogutud uskumused ja linnamuistendid seoses aidsi, sea- ja linnugripiga. Meemikogu on kirjeldatud täpsemalt vastavas peatükis.

Metodoloogilise lähenemisena kasutati kontekstisidusat võrdlevat sisuanalüüsi, vaadeldes teemakohaste tekstide toimimist laiemas rist- ja multimeedialises kommunikatiivses protsessis. Lisatahu andsid usundifenomenoloogiline vaade, eesmärgiga jälgida sarnasusi ja erinevusi materjali sisus, struktuuris, vormis ning funktsioonis, ning usundipsühholoogiline vaatenurk (nii individuaal- kui ka sotsiaalpsühholoogilises mõttes), taotlusega analüüsida üksikisiku hoiakuid, väljendusi, teabesünteesi ja narratiiviloomet ning nende funktsioone vastavas sotsiaalses kontekstis.

Epidemiafolkloori tunnusjooned

Folkloor on läbi aegade pakkunud raskete haigustega seoses vahetult selgitusi ja toimetulekustrateegiaid. Eriti just suuri rahvahulki ähvardavad epideemiad äratavad temaatilisi narratiivseid skripte, motiive ja metafoore nii pildi kui ka tekstina. Sellise folkloori eesmärk on näidata ohtliku ja ohutu piire, toimuvat mõtestada ning ettearvamatus olukorras võimalikud reaktsiooniviisid läbi mängida. Ühtlasi viitab vastav pärimus ka ühiskonnas esil olevatele hirmudele ja haavatavusele nii antud kontekstis kui ka universaalsemal tasandil. Diane Goldstein (2004: XIII) märgib, et epideemianarratiivide rõhuasetus ja motiivide valik „mitte ainult ei väljenda haigusreaalsusega seotud tajumusi, vaid need narratiivid ka loovad neid reaalsusi”. Jürgen Habermasi järgi esindab mingi ajahetke ühiskonda „kultuuriliselt edasiantavate ja lingvistiliselt organiseeritud tõlgendusmustrite tagavara” (Habermas 1987: 124) – vastavalt lahtirulluvale probleemile taaskasutatakse juba sissetöötatud pärimuslikke tõlgendusviise. Reet Hiemäe (1999) on osutanud epideemiafolkloori tsüklilisele iseloomule (vrd Lee 2014: 184). Sellise folkloori ja temaatiliste vandenõuteooriate levitajaid süüdistatakse sageli väärinfo propageerimises ja paanika õhutamises, kuid ei saa eitada sellise materjali olulist rolli spontaansetes vaidlustes tõe ja võimalike lahenduste üle (nt oma seisukohtade õigustamisel) ning kokkuvõttes psühholoogilise toimetuleku osana.

Epidemiafolkloor mõjutab tavainimese otsuste ja käitumise kõrval ka ühiskondlikku ja poliitilist reaktsiooni. Näiteks meediakajastused, mille eesmärk on mingi haigusnarratiivi kuulutamine väärinfoks, taasesitavad eitavale rõhuasetusele vaatamata enamasti ka algse folkloorse narratiivi, saades üheks lüliks selle levikuahelas. Koroonaviiruse pandeemia on mitmehäälselt dokumenteeritud ja võib näha, et uskumusnarratiive levitavad kõik vanuserühmad ja ühiskonnakihid ametivõimudest ja haritlastest tavakodanikeni: tegemist on teabega, milles avaldub veendumuste ja

uskumuste kõrval näiteks müütide teadlik väänamine majanduslikel või poliitilistel kaalutlustel (White 2020; Kalling 2017: 18). Näide sellest, kuidas üksainus folkloori-üksus võib mängida rolli epideemia vastumeetmete kujundamisel ja selle protsessiga seotavas poliitilises retoorikas, vallandades uusi folklooriahelaid, on toonase siseministri Mart Helme väide, et koroonaviirus on võrreldav süütu külmetushaigusega, mille vastu aitavad soojad sokid, hanerasva määrimine rinnale ja sinepiilaaster (Valitsuse... 27. veebruar 2020). Väide jõudis kiiresti rahva seas ringlusesse kujundkõne teisendustena ja (osaliselt) taaskasutatud ainestikuga meemidena. Tänapäeva massimeedial on arvestatav roll epideemiatega seotud uskumuste ja hirmude suunamisel, kusjuures meediamõjulisele ohutajule on tunnuslik, et hirm põhineb vähem isiklikul kogemusel ja üha rohkem meedia kaudu esitatud abstraktsel, juba algusest peale narratiivi vormis kuulud kogemusel (vrd Grupp 2003: 43).

Ka pandeemiavabadel aegadel ilmub meedias regulaarselt artikleid järgmiseks pandeemiaks valmistumisest (nt Ekspertid hoiatavad... 2005), milles meenutatakse varasemaid haiguspuhanguid ja tehakse selle põhjal oletusi järgmiste kohta. 2016. aastal Postimehes ilmunud teadustulemustena esitatud artikkel juhtis tähelepanu 1979. ja 2001. aasta Siberi katku juhtumitele, lisades oletuse, kui laastav oleks haigus bioterroristide käes (Aljas 2016). Mitut aktuaalset hirmu (epideemia, terrorismi ja folklooris sagedast tahtliku nakatamise motiivi) koondav teade toimib eriti mõjusalt, kuigi selles ei kirjeldata mitte tegelikkust, vaid hüpoteetilist võimalust.

Koroonakriisi ajal küsisid Eesti ajakirjanikud ajaloolastelt ja folkloristidelt kommentaare, mis võrdleksid hetkeseisu mineviku kultuurilise epideemiakäsitlusega (nt Hiimäe 2020; Voolaid 2020a). Kriisiaegade narratiivide taaskasutust meedias on analüüsinud mitmed uurijad, nt Franco Moretti (1983: 141) on sõnastanud massimeedia põhiprintsiibi: „Meedia peab jutustama igiuusi lugusid, kuna ta manööverdab uuduse kultuuri raames, mis nõuab alati uut sisu, ning samaaegselt peab ta taastootma skeemi, mis jääb alati samaks.” Avalikkuses ringlevad sarnased mudelid ja süžeed muidugi ei tähenda, et kõigil isikutel oleksid samasugused uskumused (vrd sama väitega Lee 2014: 169): vahel võib esineda ka vastupidise põhimõttega uskumusi, kuid arutelud mingi väite õigsuse või ekslikkuse üle toimuvad siiski samas pärimuslikus viitesüsteemis ja hoiavad antud uskumusega suhestumise aktiivsena.

Jon D. Lee (2014: 169, 171) väidab, et kõik epideemianarratiivid keerlevad üheainsa emotsiooni, hirmu ümber: mida suuremat hirmu ning ärevust süžee kuuljas tekitab, seda suurema tõenäosusega ta süžeed levitab. Leiame, et selline väide ei anna edasi epideemiatega seotud narratiivilooma kompleksust: hirmu kõrval ja kohati sellest tugevamaltki on esil toimetulek, näiteks käsitledes teemat absurdihuumori võtmes sooviga vähendada isiklikke ja ühiskondlikke pingeid, aga ka vajadusest reflekteerida oma tervise kaitsmise mooduste üle (vrd toimetulekule suunatust ka muude kriisidega seotavas folklooris Hiimäe 2016; Kõiva 2014). Bernd Rieken osutab minakesksetele põhjuslikele seletusmustritele kui kriisifolkloori ühele seaduspärale: kõik ümbruses toimuv (nt õnnetused, vägivald, epideemia ohvriks langemine või ellujäämine) seostatakse otseselt pärimustekstis kujutatud inimese õige või vale käitumisega. Kui vale käitumine on välja selgitatud, on selle vältimise kaudu võimalik end edaspidi kaitsta. (Rieken 2008: 115–116) Sarnaselt kirjeldab Priscilla Wald

(2008) „vallapääsemisnarratiive” (ingl *outbreak narratives*), mille tüüpiline süžee algab ohtliku haiguse vallandumisega ja lõpeb selle ohjeldamisega või vähemalt vihjetega selle kontrolli alla saamise võimalikkuse kohta. Nii koroonaviirusega seotud ametlikes käitumisjuhistes kui ka vastavas folklooris ilmnesid korduvalt polariseeritult esitatud õiged ja valed käitumisviisid – füüsilise distantsi hoidmine, maski kandmine⁴, kindlate toiduainete, nagu alkohol, sidrun, küüslauk, ingver, õunaäädikas, manustamine –, olgugi et rahvapärases käsitluses neid vahel ka karikeeriti või kritiseeriti.

Juhuseid välistades, nagu rahvapärasele lähenemisele omane, on epideemia endeid otsitud ka eri ajal tegutsenud selgeltnägijatele omistatud väljaütlemistest (vt Kõiva 2010). Koroonaviiruse levikut seostati vestlustes, sotsiaalmeedias ja trükiajakirjanduses nii Nostradamuse kui ka Vanga ammuste ettekuulutustega, veelgi täpsemaks peeti astroloog Igor Mangi 2020. aasta kohta koostatud prognoosi (Lotman 2020). Viimane tekitas nii vestlustes kui ka sotsiaalmeedias vaidlusi ning kõneaineks saamine viitab tuttavale dünaamikale – kriis seostub ennustatavusega.

Uusimad uurimistulemused osutavad, et isikliku heaolu säilitamine motiveerib pandeemia ajal inimesi kõige enam ja võib neis esile kutsuda mitmesuguseid uskumusi kuni haiguse olemasolu eitamiseni (Singh jt 2020).

Ohu isikuline ja kindla paigaga seotud kujutamine näib epideemianarratiivides olevat üldine. Eesti, aga ka laiemalt Euroopa katkupärimuses tuleb katkuvaim kindlast suunast ja läbib kindlaid kohti. Aidsiga seotud linnalegendides kujutatakse ohtlike kohtadena teatud restorane ja tanklaid, kust pahaaimamatu külastaja võib väidetavalt nakkuse saada. Peale selle aitab haigusohu tähistada kohanime valikuline kasutus. Nii Eesti kui ka rahvusvahelises meedias alustati koroonakriisi ajal lausa rituaalselt iga asjaspepuutuvat uudist sedastusega, et viirus sai alguse Wuhani linnast Hiinas – seda tehti ka siis, kui viirus oli juba ammu saavutanud globaalse haarde. Haiguse päritolupaiga või levikukohtadega seotud narratiivsed oletused on seostunud kõigi suuremate epideemiatega (nt Hispaania gripp, vrd ka haigusnimeusi, nagu Ebola jõe järgi nimetatud Ebola viirus). Eesti rahvapärases käsitluses sai koroonaviiruse nakkusohu allikaks samuti piiratud hulk vastavate nimetustega markeeritud kohti: näiteks nimetati Saaremaa märtsis sealse nakkuskolde tõttu Koroonasaareks, Kuressaare Koroonassaareks ja Koroonapealinnaks, augustikuu suhteliselt väikese viiruspuhanguga seoses tituleeriti Tartu viirusepealinnaks. See lõi haiguse levikust polariseeritud ja lihtsustatud pildi.

Vanema pärimuse mütoloogilised haigusvaimud, keda arvati olevat võimalik ära tunda teatud tunnuste järgi, on asendunud muude väliste tunnuste põhjal ohu tuvastamise katsetega. Koroonakriisi ajal said ohu kehatuseks kõhijad ja aevastajad (aevastamist peeti ajalooliselt ka katku sümptomiks, kuigi nohu võib kaasneda ka muu külmetushaiguse või allergiaga), epideemia algfaasis ka asiaadid (vt kultuurilise teisega seotud süüdistusmodelite kohta Kitta 2019: 27).

⁴ Vt <https://www.terviseamet.ee/et/uuskoroonaviirus/viirusest-hoidumine>

Katkukülvajast biorelvani: usundiliste motiivide taaskasutamine kui rahvapärane mõtestamis- ja toimetulekustrateegia

Dan Sperber (1985) osutab, et pärimuses ilmnevad teatud universaalsed jooned ja aktiveeruvad võtted, mille eesmärk on ohu kõrvaldamine iga uue sarnase ohu ilmumise korral, ning märgib, et uute ideede, sõnakasutuste ja käitumisviiside konstrueerimine ei kulge suvalises suunas, vaid on nakkuselaadne, olles mõjutatud atraktiivsusefaktoritest (ingl *attractors*). 1990. aastate lõpus levisid Eestis aidsi nakatunute arvu kasvades narratiivid, mis taaskasutasid ajalooliste katkuepideemiatega seotud muistendimotiive (vt Hiimäe 1999) ja mis olid juba XIX sajandil taasilmunud seoses kooleraepideemiaga (Kalling 2012). Korduvad on ohtlike isikute ja kohtade idee ning õigeks peetava käitumise juhised, läbiv on hirm teadmatusega seotud kontrollikaotuse ees, mis ilmneb näiteks tahtliku nakatamise viise kujutavates narratiivides: sarnased motiivid olid ootuspäraselt kohal nii SARS-i puhangu (2002–2004), seagripi (2009–2010) kui ka 2020. aasta koroonaviiruse leviku ajal.

Järgnevas on usundiliste motiivide taaskasutuse ja põimumise näitena esitatud torkamise, roti ja sidruni juhtumianalüüs. Need on erinevates süžeeiinides tahtliku nakatamise kontekstis produktiivsed elemendid. Ajaloolise katku levikus oli kodurotil oluline roll, kuid selle motiiviga assotsieeruvad ka hilisemad tõved, mille leviahelas rotil kohta pole. Näiteks aidsiga seotud pärimuse tõenäoliselt tundimata süžees annab ohvriga lühikeses armusuhtes olnud tahtlik nakataja ohvrile üle kingikarbi, mille sees on surnud rott ja sõnum, et kingisaaja on vastu võetud aidsi maailma (Hiimäe 1999: 37). Koroonaviiruse puhangut on seostatud käimasoleva rotiaastaga (nt Igor Mangi ennustuses esines viide rotiaasta astroloogilisele seosele hirmu, paanika ja varude kogumisega, vt Lamp 2020). Seos rotiga esineb meemides, mis kujutavad koroonaviiruse (teises versioonis ostupaanikaga kaasa läinud inimeste) püüdmist rotilõksuga, kuhu on söödana asetatud WC-paberi rull (EKM EFITA, F08-004-0001) – teine element, mis on koroonakriisiga seoses tugevalt külge tõmmanud folkloorseid töötusi (vt Facebook: Vetsupaberi ost/müük/vahetus/rent). Kultuuriteadusliku tõlgenduse kohaselt on WC-paberi varumine vähemalt osalt seletatav haiguse kui sümbolse ebapuhtuse vastu suunatud kompensatoorse puhastusrituaalina (Lotman 2020).

I sajandi Roomast on teada jutusüžee kurjategijatest, kes olevat levitanud katkuhaigust ohvreid nõelaga torgates (Bergdolt 1994: 13). Keskajal kinnistus pärimuses katkuga tahtliku nakatamise motiiv, mis kandus hiljem üle rahvapärastesse koolerakäsitlustesse (Campion-Vincent 2005: 109; Kalling 2012). XIX sajandil ja XX sajandi algupoole eesti katkumuistendites on kepitorkega nakatamine üks sagedasemaid motiive. 1990. aastatel levisid mitmes lääneriigis (sh Eestis) linnalegendid süütute inimeste aidsi nakatamisest süstlanõela abil (Hiimäe 1999: 39). Nõelaga torkamine esineb ka aidsipärimuse üheks raudvaraks kujunenud kuulujutus, mille järgi narkomaanid käivad toidupoes sidrunites süstlanõelu desinfitseerimas. Kuigi süžee

hilisemad esitusviisid on viidud kohati groteskse huumorini,⁵ väärrib siiski märkimist hapu toidu ja süstlamotiivi visa kordumine. Seoses paanikat tekitanud kuulujuttudega sidrunites süstla puhastamisest ja aidsiga nakatamise teistest viisidest avaldati 2000. aastate algul Eesti meedias folkloristi, psühholoogide ja politseinike kommentaarid, milles selgelt osutati kuulujuttude folkloorsele olemusele (Sikk 2000; Vainküla 2001). Sellegipoolest on nende motiivide taaskasutus jätkunud. 2011. aastal avaldas Eesti Ekspress lugejakirja (pole välistatud, et libakirja, vt Lugejakiri... 2011), mille autor väitis, et leidis ostetud sidrunist süstlanõelaaugud, tuues ära täpse kuupäeva ja asukoha. Seejärel jõudis autor internetiotsingu abil sidrunis nõelu puhastavate narkomaanide süžeeni, mille ta tituleeris „rumalaks kuulujutuks”, ja folklorist Leea Virtaneni teadusliku linnamuistendite käsitluseni, mis tundus talle tõsise teabena. See juhtum kinnitab, et usundilise motiivi taaskasutamisel ei pea selle kuulja tingimata oluliseks konteksti (nt kas see on teadlase kommentaaris esitatud kui kuulujutu näide, huumor või tõsieluteade), vaid nopib välja motiivi enda ning suhtub selle kordumisse (või internetiotsinguga saadud vastete suurde hulka) kui tõendisse selle tõesusest. Samale fenomenile osutavad Jon D. Lee (2014: 176–177) kirjeldatud katsed, mille käigus lasti katseisikutel lugeda tõesena või ümberlõkatuna esitatud usundilisi motiive – mõne aja möödudes oli neil meeles küll usundiline motiiv, kuid mitte see, kas motiiv ilmus seda kinnitavas või ümberlõkkavas seoses.

Folkloorimotiivide tsüklilist taasesitamist meedias toetavad traditsioonilised kalendritähtpäevad ja rahvusvahelised teemapäevad, millega seoses avaldatakse nii retrospektiivset kui ka aktuaalset haakuvat teavet. Nii 2016. kui ka 2018. aastal ilmus rahvusvahelise aidsi vastu võitlemise päeva eel ajakirjanduses uudislugu HIV-positiivsest, kes väidetavalt nakatas meelega oma partnereid (Vasli 2016; Veltman, Tark 2018). Avaldus üpris tavapärane motiivide mitmiktaaskasutus (vt motiivide taaskasutuse kohta Hiiemäe 2016: 34) – põhiloo kõrval esitati tagasivaade varem levinud kuulujuttudele tahtliku nakatamise kohta. 2018. aasta ajaleheartiklile lisaks esitasid veebikommentaatorid lugusid tahtliku nakatamise juhtudest oma tutvuskonnas. Niisiis on see ilmekas näide sellest, kuidas meedia fookuses olev teema liigub lainena edasi tavasuhtlusesse.

Sidrun taasilmus 2020. aasta koroonapärimuses kui tõhus abivahend epideemia ennetamisel või ravimisel – seni küll ilma tahtliku nakatamise seoseta, kuid kombineerituna väitega, et sidruni ja üldse C-vitamiini tõhusust püütakse varjata (rahvapärasele diskussioonile lisasid hoogu vastakad meediateated C-vitamiini kliinilise kasutamise tulemuslikkuse kohta). Poleemikat sidrunite viirusevastase toime üle võis täheldada kümnetes meediaartiklites, samuti inimeste omavahelises suulises ja veebisuhtluses ning näiteks järgnevas koroonaaegse eluolu kirjelduses:

Ma hakkasin märkama, et igal pool muudkui räägitakse sidrunitest. Ja samuti hakkasin märkama, et ka minu kodus, kus muidu väga sageli sidruneid ei leidu, tekkisid äkki lauale muudkui sidrunid. Epideemia algusest saati ja siiani välja [juuni algus

⁵ Nt artiklikommentaariumisse postitatud väidetav isikukogemuslugu, mille jutustaja nägi enda sõnul pealt kümnet narkomaani korraga ühel Tallinna turul sidrunites nõelu puhastamas (Lugejakiri... 2011).

2020] on sidrunid meil igapäevased külalised. Nende puhul on tore see, et erinevalt näiteks MMS-ist või muust taolisest, mille puhul asi on segane, ei saa sidrunid igal juhul kahju teha, aga tõenäosus, et neist nakatumise vältimisel kasu on, on siiski olemas. (Mees, snd 1978, 2020 (EKM EFITA, F08-004-0002))

Teema tõstatas isegi valitsuse pressikonverentsil, kui peaminister Jüri Ratas sidus oma arusaama haigusest uskumise tasandiga, märkides: „Ma olen olnud niisugune sidruni ja küüslaugu usku alati, nii et soovitan ka” (Valitsuse... 5. märts 2020). Juhis kasutada kõike haput ja kasta toit näiteks äädikasse või sidrunimahla leidub juba 1348. aastal katkueeskirjas „Compendium de Epydimia”, millest sai sajanditeks olulisim suunis epideemiaaegseks käitumiseks, jättes jälje ka rahvapärimusse (Zimmermann 1988: 13).

Nii katkuepideemiate, aidi kui ka koroonapuhangu religioosse taustaga rahvapäraste mõtestamisviiside seas torkab silma nende seostamine jumaliku karistusega, olgugi et statistiliselt on Eestis jumalat ja usklikkust oluliseks pidavaid inimesi suhteliselt vähe (Elust, usust ja usuelust 2015). Koroonakriisi seletusnarratiivides ilmub haiguse põhjendusena nii jumala saadetud kui ka looduse karistus – karistaja identiteet on muutunud seoses ühiskondlike rõhuasetuste nihkega sekulaarsuse ja keskkonnateadlikkuse suunas. Ka meediaintervjuudes ja isegi ajakirjade toimetajaveergudel (nt Luik 2020) väljendatakse teadliku, personifitseeritud kujutatud karistaja rolli. Häiritud looduse kättemaksu narratiivis on taas kohal rotid, keda kujutatakse ohtlike haiguste levitajatena (Karantiiniaja kitsikus... 2020; Väli, Kõrvits 2020; Reest 2020), kuigi esineb ka nakkhiirte ülevõimendatult ohtlikena kujutamist (vrd nakkhiirte jt loomade nakkushaigustega seostamise kohta Briggs, Mantini-Briggs 2016: 195).

Abstraktsele ja nähtamatule koroonaoohule, mille vastase vaktsiini ja ravi suhtes pole täit selgust ka 2020. aasta sügisel, annab konkreetse kuju rott, keda peetakse küll jälgiks, kuid kelle vastu on olemas nii mehhaanilised kui ka keemilised tõrjevahendid. Paralleelse süžee kompleksi moodustavad pigem positiivse sõnumiga metsiku looduse tagasituleku narratiivid ja meemid, mis kujutavad karantiiniajal puhtamaks ja vaikselt muutunud väliskeskkonnas väidetavalt nähtud eksootilisi loomaliike – nende kohta on näiteid toodud allpool.

Vanasõna kui sõnumi edastamise vahend ametlikus ja rohujuuretasandi kriisisuhtluses

Üldtuntud arusaamas on vanasõna traditsiooniline, lühike, õpetlik ja poeetilise vormiga (Krikmann 1997: 8) ning kuulub žanrina keele ja folkloori kokkupuutealale. Vanasõna võib vaadelda kui kõnevoolu lühietendust (Granbom-Herranen 2016: 322), mida kohtame argisuhtluses, kus ta kuulub kõnekeele ornamentatsiooni vahendite hulka. Vanasõnade – nagu ka usundiliste motiivide – levikut võimendavad tänapäeva ajakirjandus ja sotsiaalmeedia (Granbom-Herranen jt 2015).

Kriisiaja kommunikatsioonis kasutati vanasõnu rohkelt hoiatusjuhistes ja -siltidel ehk ametlikus diskursuses. Aga vanasõna vormimalle järgides loodi ka eesmärgipäraselt uusi vanasõnu, mida kasutati nii tõsisemas kui ka humoorikamas võtmes. Vanasõnu võis kohata argikõnes, ajakirjanduskeeles, poliitikute sõnavõttudes, kohalike omavalitsuste kriisijuhistes, kõikvõimalikes reklaamides, sotsiaalmeedia postitustes, sh pildilistel meemidel.

Eriolukorra algul oli meedia vahendusel kuulda klišeid, nagu „head kriisi ei tohi raisku lasta” tähendusega, et kriis tuleb, näiteks investeerimisel, enda kasuks tööle panna⁶ (Randlo 2020), või „koroonaviirus on meile tulnud selleks, et jääda”, millele lisandusid päevakajalised teisendid, nt „kaugtöö on meile tulnud, et jääda” ja „digi-tehnoloogia on tulnud selleks, et jääda”.

Kriisiaja laiaplaanilises suhtluses, olgu selle ajendiks vajadus esitada institutsionaalseid juhiseid ja teadaandeid või rahvalik reaktsioon ametlikele sõnumitele, võib vanasõna (vm ütluse) vormi käsitleda kui metalingvistilist koodi, mida kasutatakse sõnumi edasiandmisel, et sõnumi tähendus suhtluspartnerile paremini päralt jõuaks (vt Voolaid 2013: 12). Vanasõnad on meie kõigi käsutuses olev kultuuriline pagas, mille oleme elu kestel (nt lapsepõlvkodust, kooliõpikust, kinolinalt-teatri-lavalt) omandanud. Seda tõestab nii poliitikute, ajakirjanike (vt nt Voolaid, Voolaid 2020: 57) kui ka mis tahes sotsiaalse taustaga inimeste sõnakasutus – vastavalt olukorrale leiavad nad oma peas asuvast mõttelisest vanasõnakohvrist kohe sobivad tükid. Eriolukorras on näiteks olnud päevakohane tuntud vanasõna „käsi peseb kätt” (EV 4992, levis ka edasiarendusena „käsi peseb kätt, ühed mustad mõlemad”)⁷, mis hakkas koroonaviiruse leviku ajal tööle otsetähenduses. Nakkusohu vältimisel on käte pesemine üks olulisemaid abinõusid, kuid samavõrra oluline on kriisi sotsiaalses käitumismustris selle vanasõna piltlik tähendus – teene eeldab vastuteenet. Karantiinis ja isolatsioonis vajavad inimesed teadmist, et kui nad aitavad teisi, aida-takse hädaolukorras neidki.

Teadlik kasutaja võib tõsimeelse vanasõnavormiga taotleda mõjuvõimu, sest vanasõna toimib muu hulgas autoriteetse väljendusvahendina (nii pedagoogilises (Granbom-Herranen 2016: 321) kui ka poliitilises kõnes (nt Mieder 2005; Orwenjo 2009); vanasõnade kasutuse kohta ajakirjanduskeeles vt Granbom-Herranen jt 2015: 21). Vanasõnaga justkui ei sobi vaielda (kui, siis vastandtäheendusega vanasõnaga). Mitmes Eesti linnas juhtis kohalik omavalitsus tähelepanu ametlikele koroonareeglitele (vt COVID-19 kriisi veebileht) vanasõnade abil. Näiteks Rakvere linnavalitsus otsustas linnaelanikele bussipeatustes kodus püsimise vajalikkust ja 2 + 2 reeglit meelde tuletada vanasõnadega, nagu „Tervis on parem kui rikkus”, „Ela sa kükakil või käpakil, ela kui tahes kehvasti oma kodus – oma päävarju all ikka parem kui teiste kõrval” (EV 539), „Ettevaatus on tarkuse ema” (EV 727), „Igal pool hea, kodus kõige parem” (EV 1078), sarnaselt toimiti Tartus (vt fotosid 1 ja 2). Uurijad on tõestanud, et nii tõsised rahvatarkused kui ka huumoritaotluslikud vanasõnamodifikat-

⁶ 2009. aasta majanduskriisi ajal ütles sama toonane peaminister Andrus Ansip, algne ingliskeelne ütlus on omistatud Winston Churchillile.

⁷ Siin ja edaspidi on vanasõnadele lisatud tüübinumbrid, kui need esinevad akadeemilises väljaandes „Eesti vanasõnad I–V” (EV).

Foto 1 ja 2. Ütlusfolkloori rakendamine Tartu kohalikus kriisisuhtluses. Fotod: Piret Voolaid.

sioonid on asjalikus tarbekeeles esitatud sõnumitega võrreldes mõjuvamad, püüdes oma tuntuks, vaimukuse, sõnamängulisuse ja esteetilise kujundusega lihtsamini mõeldakäija tähelepanu (samal eesmärgil leidub paröömiaid nt grafitis ja tänavakunstis, vt Voolaid 2013: 12).

Varasema vanasõnamaterjali põhjal loodi vanade ja väärikate kõrvale pidevalt uusi konstruktsioone. Eesti koroonakriisis oli üks põnevamaid juhtumeid vanasõna vormis mõte „parem üks nädal liiga kaua, kui üks päev liiga vähe”, mille lausus 23. aprillil toimunud kriisiolukorra pressikonverentsil Eesti Vabariigi peaminister Jüri Ratas, kes selgitas inimestele vajadust pikendada eriolukorda vähemalt kahe nädala võrra (Valitsuse... 23. aprill 2020). Päev hiljem eri levikanalitesse laiali saadetud valitsuse teadaandepakatil oligi tõsise sõnumi puändiks eelmainitud vanasõna (pilt 1), mis kasutab üht levinumat vanasõna lausekuju „Parem ..., kui ...” (Arvo Krikmanni (1997: 140) väitel ei toimi seesugune „süntaksifiguuri” esindav vormielement pelgalt formaalloogilise komponendina, vaid osaleb kogu teksti sisulises mõtestamises). Näide tõestab, et vanasõna kui ajalooliselt anonüümse väljendi kontseptsioon on muutunud: digitaalse suhtluse tõttu on tänapäeval paljudel juhtudel võimalik vanasõna „esimest” kasutajat tuvastada (Granbom-Herranen 2016: 321). Seega tuli kriisis selgelt esile üksikisiku roll pärimusloomes.

Vanasõnad olid hea alusmaterjal loomingulise sõnamängu armastajatele, tänu kellele sündis kriisiolukorras mitmeid uusi vanasõnalisi ütlusi, mida uurijad on nimetanud vanasõnaparoodiateks (nt Krikmann 1985) ja antivanasõnadeks (Litovkina jt 2006; Mieder 2008: 87–119). Mingi oluline osa traditsioonilise vanasõna vormist säilitatakse, mingi osa vahetatakse välja või midagi lisatakse juurde, nii et tekib uue sisu ja eesmärgiga humoorikas versioon. Mitmed riiklikud institutsioonid rakendasid inimeste tähelepanu köitmiseks vanasõnatöötusi, nt manitses Riigi Infosüsteemi Amet eriolukorras küberturvalisuse eest hoolt kandma imperatiivse lausungiga „Tänasida tarkvarauendusi ära viska homse varna! Ole eriolukorras eriti IT-vaatlik! :)” (IT-vaatlik (8. V 2020)), mis õnnestunult modifitseerib

Eriolukorra pikendamine

- Valitsuse otsusega pikendatakse koroonaviiruse levikust tingitud eriolukorda kuni 17. maini (k.a).
- Eriolukorras kehtestatud piirangud on aidanud saada koroonaviiruse leviku Eestis kontrolli alla.
- Piirangud on jätkuvalt vajalikud, kuna Eestis tuvastatakse üha uusi nakatunuid ning uusi haiguskoldeid.
- Piiranguid leevendatakse sammhaaval, et inimesi ei tabaks uus haigestumise laine.

Parem üks nädal liiga kaua, kui üks päev liiga vähe.

VABARIIGI VALITSUS

Pilt 1. Valitsuse teadaanne eriolukorra pikendamise kohta 24. aprillil 2020. Ekraanitõmmis lehelt www.kriis.ee.

„Kalevipojast” pärinevat mõttetera „Tänasida toimetusi ära viska homse varna!” (EV 12411).

Vanasõna „Hirmul on suured silmad” (EV 1293) põhjal tekkis modifikatsioon „Hirmul on Hiina silmad” (EKM EFITA, F02-021-0001). Hiina-suunalised seosed on seda vanasõna varemgi saatnud: ajal, kui Nõukogude Liidu ja Hiina suhted teravnesid, levis küsimuse-vastuse-vormis nali: „„Kuidas muutub rahvaluule? – Kui vanasti oli vanasõna „Hirmul on suured silmad”, siis nüüd öeldakse: „Hirmul on pilusilmad.”” (Viikberg 1997: 101)

Eestis läks koroonakriisi alguses liikvele tuntud vanasõna „Julge hundi rind on rasvane” teisend, humoorikas paroodia „Julge hundi rind on hanerasvane”, millega rahvas reageeris Mart Helme katsele kuulutada haigusnarratiiv hanerasvale kui ammutuntud rahvaravimile viidates müüdiks ja ülepaisutatuks. Hanerasv kujunes populaarseks teemaviiteks sotsiaalmeedias, aga ka märksõnaks, millega mängiti ja mis sai paljude naljade allikaks.

Helme mahlakad ütlused tõid teisigi vanasõnapärle: „Kes kevadel köhib, see sügisel läheb”, „Kes ei taha kuulda võtta, see peab tunda saama!”, „Inimene on täpselt nii suur siga, kui tal olla lastakse”. Tema mõtteavaldus, et koroonapaanika on ajakirjanike paanikakülvamine, inspireeris mitme uue aforismi käibeletulekut (vt nt pilti 2).

Koroonapandeemia ajal reageeriti rohujuuretasandil inimeste käitumisele uute vanasõnadega. Levis näiteks uudisfolkloorse sisuga meem „Võidab see, kellel on surres kõige rohkem vetsupaberit!”, millega pilgati ostupaanikat, sh tualett-paberi kokkuostmist eriolukorra eel. Koroonakriisi algusaegadel aktualiseerus internetimeemina varasemast tuntud loosung „Võrkpall on võrratu (saaremaa vanasõna)” (Facebook: Lev Mõskin, 14. III 2020), ironiseerides asjaolu üle, et haiguse levik algas koroonaviirusest enim räsitud Saare maakonnas võrkpallimängust. Etnilisel naabrihuumoril põhines üks Mulgimaa kauneis rahvarõivais perekonda kaju-

Pilt 2. Tuntud meemi „Võib-olla kui ma ei liiguta, nad ei näe mind” edasiarendus. Ekraanitõmmis. (https://www.reddit.com/r/Eesti/comments/g6sdth/kui_ma_ei_n%C3%A4e_koroona_viirust_ei_n%C3%A4e_viirus_mind/ (2. II 2020)).

tav viral⁸ murdekeelse ütlusega: „Mulk oma kodust nallalt midägi vällä ei jaga. Teeme koroonage kah sedäviisi!” (Facebook: Mulgi Kultuuri Instituut, 18. III 2020)

Hirmu nakkustaudide ees on rahvasuu varemgi leevendanud paröömiatega. 2009. aasta sügisest, mil kogu maailmas, sh Eestis külvas hirmu uus, rahvasuus seagripiks nimetatud taud, pärineb keerdküsimus „Kuidas teha vahet gripil ja seagripil? – Kel hea gripp, see köhib, kel seagripp, see rõhib.” See on hea näide, kuidas ühe žanri ehk vanasõna mall jätkab edasielamist paroodiana mingi teise žanri funktsioonides (vt Voolaid 2020a).

Vastukajast epideemiale meemide kaudu

Ootuspäraselt ringles mitmesuguseid haigusepuhanguga seotud meeme. Internetimeemid – nii sisult, vormilt kui ka meelestatusest väga mitmepalgelised ja mitmeti tõlgendatavad internetikasutajate arusaamade ja reaktsioonide väljendused – on arvuti vahendatud argikommunikatsioonis esile tõusnud žanr. Meediauurija Limor Shifmani (2014: 41) sõnastuses on tegu digitaalsete sisuüksustega, millel on ühi-seid tunnuseid sisus, vormis ja hoiakus, mille kasutajad on teadlikud teiste sarnaste üksuste olemasolust ja mida levitavad, imiteerivad ning muudavad paljud internetikasutajad. Kõnealune aines levib osalusmeedia tingimustes ning väljendub sõnalisel, pildilisel, video või nende kombinatsiooni kujul (Milner 2016: 1–4). Meemide võidukäiku seostatakse põhiliselt Z-põlvkonna ehk 1990-ndatel ja hiljem sündinute suhtlusviisidega, näiteks Daniel Tamm nimetab meeme niisuguste kasutajate suhtluskeele põhiühikuks (Tamm 2018: 11; ka Shifman 2014: 6–7, 18). XXI sajandi teise kümnendi jooksul on meemikasutajate kirju rühmaga liitunud vanemaid

⁸ Enamasti muutmatult edastatav suuremal või vähemal määral rahvalik digitaalne sisu.

inimesi, kes järk-järgult lasevad end kaasa haarata „hüpermemeetilise loogikast” ehk Shifmani (2014: 4) sõnul osaluskultuuri tingimustes toimuvale kommunikatsioonile iseloomulikust olukorrast, kus avalikud sündmused ja seisundid tekitavad meemide vooge ja lainetusi. Niisugune, suuresti visuaalses keeles suhtlemine sisaldab meemide vaatamist, saadetistele reageerimist, sotsiaalmeedias jagamist ning soovi ja oskuste olemasolul uute meemide moodustamist ja käikulaskmist.

Allpool toodud näited on artikli autorid (eelkõige Mare Kalda) kogunud sotsiaalmeediakeskkondadest isiklike kasutajakontode kaudu, ent järeldused on tehtud ulatuslikuma materjali põhjal, mis on 2020. aasta kevadel ja suvel ringelnud eesti sotsiaalmeediasutajate seas ja on alla laaditud EKM-i folkloristika osakonna digikogusse (ligikaudu 2000 üksust).

Epidemiaga seotud meemikorpused (nagu muudest sündmustest ajendatud materjalis) on märgata hulgaliselt globaalselt levivaid meeme, mis sageli kasutavad uuesti juba juurdunud malle. Nende kõrval luuakse kohalikus kultuuris tähenduslikku ainet, mis mängib kultuurisisesest seostega. Liisi Laineste ja Piret Voolaid (2016: 26) on täheldanud kasutajate soovi humoorikaid meeme ja viraleid kohalikku keelde ja kultuuri adapteerida, mille käigus tekib intertekstuaalsus kohaliku kultuurimälu ja globaalse kultuurimõju koostoimes. Vaadates koroonaaineliste üksuste levikut eestikeelses sotsiaalmeedias, on ilmne, et hulgaliselt rahvusvahelist materjali võeti üle kohandamata. Ingliskeelsete tekstiosade leidumine meemides pole nende levikule takistuseks, sest ka eesti kultuuris on inglise keel juba meemide *lingua franca*⁹ (Shifman 2014: 155; Laineste, Voolaid 2016: 27). Seega liikusid eesti internetirahva sotsiaalmeedia lehtedel 2020. aasta kevadel ja suve algul samad meemid nagu mujal maailmas: nendel kujutati WC-paberi jm esmatarbekaupade ostupaanikat, karantiini kaasnähte, toimetulekut piirangutingimustes (sealhulgas reisisihtkohtade kitsendused, vt pilti 3), sunnitud kaugtöö häid ja halbu külgi ning paradokse (vt pilti 4), nende kaudu arutleti maskikandmise vajalikkuse, kohustuse ja maskide nappuse üle (vt Kuperjanov 2020).

Materjaliga ümberkäimisel rakendasime kaasategeva ja aktiivselt kohal oleva uurija metoodikat ehk kogusime ainet sotsiaalmeedia tavakasutajana (vt Hine 2015: 71–74). Rahvusvaheliste meemide taaskasutusi – mitte niivõrd adaptatsioone, kui-võrd tuntud meemivormide ning populaarkultuuri teoste ja karakterite kohalikes oludes teisitikasutuse näiteid oleme jälginud Facebooki lehtedel Märkatud: koroonast, Eestis, Memootika, Põlva meemid, 10-sekundilised videod Eesti elust ja Rõsked meemid.

Digitaalse rahvalikkuse ilmingute seas on täheldatud erilisi kriisimeemide puhanguid (Rintel 2013). Kriisimeemid kujutavad endast reaktsiooni lähiajaloo katastroofidele ja neid uuendatakse järgmiste sarnaste sündmuste puhul. Mõningaid näiteid on nende mallide kasutamisest koroonapandeemia kontekstis. Näiteks meemis kujutatud tulekahju kehastab kahanevat majandust, teisel osutatakse selle kaudu keerulisel ajal avalduvale kurjusele ja tumedale poolele (vrd Rintel 2013: 263) – põlevasse majja jäävad koroonasse haigestunud naabrid. Seni tuntud kriisimeemide

⁹ Ryan Milner (2016) peab meeme omakorda meedia ühiskeeleks.

Pilt 3. Reaktsioon reisiapiirangutele. Ekraanitõmmis Facebookist (25. III 2020).

Pilt 4. Kodu töötamise võimaluste avarustumine internetikasutaja tõlgenduses. Mare Kaldale saadetud postitus (31. III 2020).

mallid pole siiski pandeemiast haaratud maailmas kuigi suured soosikud. Üks põhjus on „vanade” meemide ärakulumine – isegi kui meemialle kohandatakse uute kontekstidega, siis osa malle jääb kõrvale. Teine põhjus on tõsise olukorra iseloom: kriisimeemid kujutasid ühekordset sündmust – põlengut, üleujutust, katastroofiga kaasnenud purustusi, poliitilist akti. Pandeemia aga on pikemaajaline kriisiolukord, millele reageeritakse digitaalse folkloori teistsuguste kujutistega.

Koos viralite ja globaalsete meemidega levivad sotsiaalmeedia eestikeelses sisus Eesti oludesse kohandatud meemid, mida täiendavad nii sisult kui ka vormilt kohalikud meemid. Kui muudes seostes on globaalset ja kohalikku ainekust põimivat meeminaest tõlgendatud ühelt poolt kaugel maal ilmnevate probleemide lähendamisena ja teiselt poolt kohalike fenomenide jagamisena laiemale kasutajaskonnale (Laineste, Voolaid 2016: 28), siis pandeemia ei ole ühegi kultuuri mõistes kauge maa probleem, vaid ühine hädahoht, olukord, mis tekitab sarnaseid muresid ja millele maailma eri paigus reageeriti võrdlemisi ühtemoodi. Kohalikku kultuurikonteksti asetatud üksustes on meelisobjektideks – nagu meemides ikka – popkultuuri tegelased ja olukorrad, kes ja mis seotakse karantiini, esmatarbekaupade ja toidu soetamise, isiksuse omaduste, emotsioonide jpt aspektidega. Eestikeelne tekstiosa on eri variantides kas tõlgitud või konkreetse kasutuse jaoks eraldi välja mõeldud. Popkultuuri väljamõeldud ja päriselu tegelaskujudest kohtame majahaldjas Dobbyt, Beavist ja Buttheadit, Drake'i, kahte ahvinukku (vt pilt 5 ja 6) – loetelu võiks pikalt jätkata.

Globaalsesse folkloori ilmusid 2020. aasta kevadel meemid, mis kujutasid n-ö metsiku looduse tagasitulekut, eksponeerides Veneetsia kanalitesse „naasnud” delfiine. Sellele reageerisid Põlva meemimeistrid, kes näitasid delfiine Saesaare paisjärves (vt Facebook: Põlva meemid, 8. IV 2020). Koroonaaegset loodusfolkloori toetasid uudised, näiteks delfiinide nägemisest Kopli lahes (Reisenbuk 2020). Tallinas nähtud karu mõjutas linnaelu ja tekitas ka memetilist elevust. Intsidend toimus eriolukorra ajal 14.–15. mail 2020, soovitus karu eest hoiduda täiendas ametlikku soovitusi püsida kodus. Päästeamet informeeris kodanikke meemi abil, kasutades folkloorset hoiatusvormelit „Karu tuleb!” (vt lähemalt Voolaid 2020b).

Pilt 5 (vasakul). Kahe ahvinuku meem Eestis (vt Know Your Meme: Monkey Puppet). Hiidlased pööravad 2020. aasta kevadel pea ära Saaremaa kõrge nakatumise tõsise fakti peale (ekraanitõmmis Facebooki lehelt Põlva meemid).

Pilt 6 (paremal). Sama visuaalse osaga meem infotehnoloogiaalaste naljade sotsiaalmeedia-grupist (ekraanitõmmis Facebooki grupi IT huumor lehelt).

Alates 2020. aasta märtsi teisest poolest said kiiresti populaarseks paroodiad-videomeemid, mis taotlesid muusikalist sarnasust originaalidega. Koroonaviiruse rapsoodiad olid inspireeritud ansambli Queen 1975. aasta ülimenukast laulust „Bohemian Rhapsody”, koroonateemale vastavaks oli kohandatud mitu filmi „Helisev muusika” pala (nt „Do-re-mi” ja „Sõnakuulmatu Maria”¹⁰). „Heliseva muusika” klippide mõnes versioonis on säilitatud pildiline osa, tekstid on alati täielikult ümber sõnastatud. Koroonaviiruse rapsoodia eri variantides on ka pildiline osa täielikult muudetud. Eesti veebilehtedel levis laulja Adrian Grimesi video „Coronavirus Rhapsody” (YouTube: Adrian Grimes, 21. III 2020; 16. juuliks 2020 5,2 miljonit

¹⁰ Vt nt „Do Re Mi- Covid-19 version” (YouTube: Shirley Șerban, 28. III 2020) ja „How Do You Solve A Problem Like Corona?” (YouTube: dovlybell, 5. IV 2020).

vaatamiskorda ja 4039 kommentaari), teised sama laulu paroodiad¹¹ siinkirjutajatele teadaolevalt Eestis tuntuks ei saanud. Lauluparoodiatel on ühiseid jooni: kasutatud on populaarseid teoseid, nende sisu kordub ning need väljendavad tõsiseid hoiakuid. Nimelt sisaldavad laulud kogu soovitude paketti, kuidas haigust ära hoida ja epideemia tingimustes toime tulla, st videomeemid edastavad tuttavalt ja inimlikustatud viisil ametlikke juhiseid, mille järgimine on paljudes maades aidanud haiguse kontrolli alla saada.

2017. aasta Eesti eurolaulu „Verona” ümbertõlgendus „Lost in Corona” oli ilmne paroodia: naissolisti partiid esitab meeshäl, sõnad sisaldavad hulgaliselt absurdsusi ning muidu mahlakaid kujundeid. Video avaldas 18. märtsil 2020 varasemate eurolaulude parodeerijana tuntud Facebooki kasutaja Shir-el does *היזיון דאס לואיש* Eurovision.¹² Laulu muutmist ajendas teade sama aasta Eurovisiooni lauluvõistluse ärajätmisest, samuti otsekui iseenesest tekkiv sõnamänguline seos Verona > Corona ning asjaolu, et Verona asub Põhja-Itaalias, epideemia märtsikuises tsentris. Kuna videoparoodia puudutas Eestit, jagati seda mitmetes Eesti meediaportalides (vt Naljahambad tegutsevad 2020).

Siinse artikli kirjutamise ajaks pole koroonaviirus maailmast kadunud ja jätkub ka digitaalse folkloori vormides väljendatud vastukaja. Järgnevalt on välja toodud olulisemad meemiloo tendentsid, mis on täheldatavad 2020. aastal inimkonda tabanud pandeemia esimese kuue kuu folkloorses kajastamises.

Haiguse tekitatud kriis erineb ühekordsetest katastroofidest ja terroriaktidest ning see mõjutab ka olukorra folkloorset tõlgendust: meemiloo vastab kriisi arengu etappidele. Alguskuude eksistentsiaalse paanika ja seda saatva ostuhulluse asemel on hakatud väljendama kestva kriisi aspekte ja otsima võimalikke lahendusi (varumiskäitumise kujutamise asemel näeme arutlusi vaksineerimise üle), jätkub viiruse taaspuhkemise hirmu kajastamine, haiguse ulatuslikuma mõju prognoosimine.

Meemid kui digitaalse rahvaliku suhtluse žanr on dialoogis ametliku kriisi-diskursusega, sisaldades ülaltpoolt antud strateegiaid ja juhiseid (tsitaate, viiteid, ütlusi), mis on aga paigutatud teistsugustesse seostesse ja kontekstidesse ning millele on lisatud meemisuhtlusele omaseid visuaalseid ja sõnalisi kujundeid. Rahvalik meemivormis pandeemiakujutus erineb seega ametlikust peavoolu diskursusest, kuna meemides on lubatud ja esitletud ka teadmatus, oletused, arvamused, hirmud, rahvalikud lahendused ning nende üle nalja heitmine. Meemide kaudu saab rääkida viirusega seotud probleemidest põhimõttel, et kui millegi üle saab arutleda tuttavas keeles, siis on võimalik sellega ka toime tulla, sõnastada rohujuuretasandi stsenaariume, jutustada lugusid – sealhulgas neid, mis tegelikult elus ei täitu ja mis ongi taotluslikult fiktiivsed. Oleme tähele pannud, et osa meeme takerdub faktikontrolli, tekib folkloori ja kontrollitud (või väidetavalt kontrollitud) andmete vahelisi konflikte.

¹¹ Nt Raúl Irabiéni versioon, mida oli 16. juuli 2020 seisuga vaadatud 3,3 miljonil korral (YouTube: InVoca / by Raúl Irabién, 28. III 2020).

¹² 16. juuli 2020. aasta seisuga oli videot jagatud 3200 korda ning see oli saanud 2400 reaktsiooni.

Pilt 7. Meemidel üritatakse viirust graafiliselt kujutada. Mare Kaldale eravestluses saadetud pilt (31. III 2020).

Koroonameemid on suunatud haiguse vältimisele või haigusest pääsemisele, meemidest puudub haigusega otsese kokkupuute perspektiiv. Harva kujutatakse meemidel haigeid ning haiglapalateid. Kui seda tehakse, siis on kujutis joonistatud (muidu nii tavalise fototöötamise asemel). Samast soovist muuta oht kontrollitavaks on ajendatud viiruse enda kujutamine. Viiruse stereotüüpne kujutus värvilise oga-dega pallina aitab muuta viiruse sümboliseelt hoomatavaks ja koheldavaks ning seega vähem hirmuäratavaks. Niisugusest protseduurist annab tunnistust muuhulgas üks Eestisse kohandatud võrukeelne meem, kus viirusele on püksid jalga sikutatud¹³ (pilt 7).

Meemid on sageli subkultuuripõhised (Shifman 2014: 119, 171–172; Kalda, Tuisk 2019: 153–154). Kuna pandeemia mõjutab kogu maailma inimesi, siis võiks arvata, et koroonameemid on üldiselt mõistetavad ja niisuguse kavatsusega loodudki. Selline tendents tõesti on. Samal ajal näitlikustab IT-naljade huvigrupist pärit meem (vt pilti 6) ka koroonameemide tähenduse seost sotsiaalse, ameti- vm rüh-maga: meemis edastatud sõnum kätlemise lõppemisest 2020. aastal kui halb teade infotehnoloogia vallas jääks poolikuks meemikogejale, kes ei tunne infotehnoloogia mõistet *handshake*.¹⁴

Koroonaviiruse ja sellega seotud asjaolude üle arutlemises osalevad meemid näi-tavad, keda ja mida ühisesse pandeemiaarutellu kaasatakse. 2020. aasta kriisimeemid tegelevad olukorra kirjeldamisega igaüks isemoodi, kuid juhinduvad ühisest ees-märgist olukorraga toime tulla. Meemidest moodustuv kirev seostekogum kasvatab maailma mitmekesisust, toomata lõplikku selgust ega ainuõigeid lahendusi.

¹³ Meem töötleb üldisemat malli „Kui X kannaks pükse, kas ta teeks seda nii [pilt] või nii [pilt]”, vt meemimalli ajalugu Know Your Meme: If a Dog wore Pants.

¹⁴ *Handshake* 'kätlemine' on „autentimisprotokoll, mille puhul autentimisagent (harilikult võrgu-server) saadab klientprogrammile kasutajanime ja parooli krüpteerimiseks ettenähtud võtme” (Liikane, Kesa 2011: Handshake).

Lõpetuseks

Nagu eespool koroonaviirusega seotud näidete ja juhtumianalüüside põhjal osutatakse, taandub näiliselt stiihiline ja eripalgelistest globaalsetest allikatest toituv epideemiafolkloor suuresti üsna piiratud hulgale taaskasutatud motiividele, kujunditele ja tehnilistele võtetele. Olgugi et võib jääda mulje, et infopaljuse ajastul on indiviidil oma elu ja probleemide mõtestamisel ning viimaste vastu kaitse otsimisel mõõtlmatu valikuvabadus, näitab lähem analüüs, et kaldutakse valima piiratud hulga juba varem testitud motiivide ja tegutsemisviiside vahel (nagu süü omistamine kultuurilisele teisele, lihtsustatud mentaalsetest ohukaartidest ja uuendatud paröömilistest tarkuseteradest juhendumine). Nüüdisaegsete epideemiate folkloorse kajastamise lisanüanss on uskumuste, hirmude ja massimeedia (sh ka sotsiaalse meedia) sõnumiedastuse tugev vastastikmõju sõnavara ja kujundkõne, narratiivsete ja pildiliste motiivide, uskumuselementide ja nn hirmulainete taastootmise osas. Paröömiate, sh vanasõnaklišeede rohke leidumine kriisisuhtluses avardeb arhailise rahvaluuleliigi funktsioone ja kinnitab žanri igakülgset elujõudu tänapäeval. Eesti vanasõnade kasutamine avaldus üleilmse koroonakriisi kohaliku väljendusena, mis põhines ühe keele ressursil, eripäradel ja võimalustel. Visuaalse kultuuri ajastul on enesestmõistetav, et varasemate epideemiatega võrreldes oli seekordne epideemiafolkloor iseäranis pildiline. Artiklist ilmnes, et kuigi epideemiafolkloori sisuks on sageli haigusega seostuvad hirmud ja ohud, on folkloorse materjali üheks oluliseks sõnumiks kriisiga toimetulek.

Artikli valmimist on toetanud Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus), see on seotud Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi uurimisprojektiga EKKD65 „Kuidas allikatest saab kultuur: eesti aines Eesti Kirjandusmuuseumi kogudes ja andmebaasides“ ning Eesti Teadusagentuuri projektidega PUTJD962 „Usundipõhiste hirmude ja kaitsemehhanismide tänapäevased dünaamikad: massihüsteeriatest subjektiiivse heaoluni“ ja EKM 8-2/20/3 „Folkloori narratiivsed ja uskumuslikud aspektid“.

ARHIIVIALLIKAD

Eesti Kirjandusmuuseumi (EKM) folkloristika osakonna teadusarhiivi (EFITA) rahvaluulekogu

F02-020 – epideemiafolkloori kogu (Piret Voolaid)

F02-021 – vanasõnade kogu (Piret Voolaid)

F08-004 – epideemiafolkloori kogu (Reet Hiimäe)

VEEBIVARAD

COVID-19 kriisi veebileht. Ametlik info. <https://www.kriis.ee>

Facebook

IT humor. <https://www.facebook.com/groups/IThuumor>

Lev Mõskin. <https://www.facebook.com/lev.moskin.98>

Mulgi Kultuuri Instituut. <https://www.facebook.com/mulgimaa>

Põlva meemid. <https://www.facebook.com/polvameemid>

Vetsupaberi ost/müük/vahetus/rent. <https://www.facebook.com/groups/191035718995182>

IT-vaatlik. <http://www.itvaatlik.ee>

Know Your Meme. Internet Meme Database. <https://knowyourmeme.com/>

Reddit

Eesti reddit eestlastele ja eestimeelsetele. <https://www.reddit.com/r/Eesti/>

Terviseamet. <https://www.terviseamet.ee>

YouTube

Adrian Grimes. <https://www.youtube.com/user/AdeGrimes/videos>

dovelybell. <https://www.youtube.com/c/dovelybell/videos>

InVoca / by Raúl Irabién. <https://www.youtube.com/c/InVocaMusic/videos>

Shirley Şerban. <https://www.youtube.com/c/Shirley%C8%98erban/videos>

KIRJANDUS

Aljas, Riin 2016. Teadlased murdsid lahti nõukogude biorelva saladuse. – Postimees 17. VIII. <https://heureka.postimees.ee/3803461/teadlased-murdsid-lahti-noukogude-biorelva-saladuse> (12. XI 2020).

Bergdolt, Klaus 1994. Der schwarze Tod in Europa. Die Große Pest und das Ende des Mittelalters. München: C. H. Beck.

Briggs, Charles; Mantini-Briggs, Clara 2016. Tell Me Why My Children Died: Rabies, Indigenous Knowledge and Communicative Justice. Durham: Duke University Press.

Campion-Vincent, Veronique 2005. From evil others to evil elites: A dominant pattern in conspiracy theories today. – Rumor Mills. The Social Impact of Rumor and Legend. Toim Gary Alan Fine, V. Campion-Vincent, Chip Heath. New York: Routledge, lk 103–122.

Dawkins, Richard 1976. The Selfish Gene. Oxford: Oxford University Press.

Eksperdid hoiatavad linnugripi ohtlikkuse eest. – Postimees 26. V 2005. <https://www.postimees.ee/1478217/eksperdid-hoiatavad-linnugripi-ohtlikkuse-eest> (12. XI 2020).

Elust, usust ja usuelust 2015. Koost Kai Maasoo, Saar Poll OÜ. http://www.saarpoll.ee/User-Files/File/Elus,%20usust%20ja%20usuelust_2015_ESITLUS_FINAL.pdf (3. III 2020).

EV = Eesti vanasõnad I–V. (Monumenta Estoniae Antiquae III. Proverbia Estonica I–V.) Toim Arvo Krikmann, Ingrid Sarv. Tallinn: Eesti Raamat, 1980–1988.

Goldstein, Diane 2004. Once Upon a Virus: AIDS Legends and Vernacular Risk Perception. Logan: Utah State University Press.

Granbom-Herranen, Liisa 2016. The genre of proverb – a relic or very much alive? – Genre – Text – Interpretation: Multidisciplinary Perspectives on Folklore and Beyond. (Studia Fennica Folkloristica 22.) Toim Kaarina Koski, Frog, Ulla Savolainen. Helsinki: Finnish Literature Society, lk 317–339.

Granbom-Herranen, Liisa; Babič, Saša; Voolaid, Piret 2015. Proverbial expressions in newspapers. A study in Estonia, Finland and Slovenia. – Traditiones, kd 44, nr 3, lk 5–32.

Grupp, Stefanie 2003. Political Implications of a Discourse of Fear. The Mass Mediated Discourse Of Fear In the Aftermath Of 9/11. Berlin. <https://www.researchgate.net/pub->

- lication/256691800_Grupp_Stefanie_The_Political_Implications_of_A_Discourse_of_Fear_MA_Thesis_New_York_University_2002 (12. XI 2020).
- Habermas, Jürgen 1987.** *The Theory of Communicative Action, 2. Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason.* Boston: Beacon Press.
- Hiimäe, Reet 1999.** Katk ja aids – sarnaste fenomenide käsitlemine rahvapärimuses. – *Kuuldust-nähtust.* (Tänapäeva folkloorist 4.) Toim Eda Kalmre. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 31–44.
- Hiimäe, Reet 2016.** *Folkloor kui mentaalse enesekaitse vahend: usundilise pärimuse pragmaatikast.* (Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis 25.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Hiimäe, Reet 2020.** Läbi epideemiate kanduv rahvapärimus. – *Postimees.* Arvamus, Kultuur 28. III.
- Hine, Christine 2015.** *Ethnography for the Internet: Embedded, Embodied and Everyday.* London: Bloomsbury.
- Jenkins, Henry 2014.** A meme is a terrible thing to waste: An interview with Limor Shifman (Part one). – *Confessions of an ACA-Fan. The Official Weblog of Henry Jenkins.* <http://henryjenkins.org/2014/02/a-meme-is-a-terrible-thing-to-waste-an-interview-with-limor-shifman-part-one.html#sthash.doq7VMU2.dpuf> (12. XI 2020).
- Kalda, Mare; Tuisk, Astrid 2019.** Koolielu kajastamine õpilaste omaloodud meemilehtedel kolmes Tartu piirkonna koolis. – *Mäetagused*, nr 74, lk 151–174.
- Kalling, Ken 2012.** Koolera Emajõe kallastel. Ühe 19. sajandil Supilinnas elanud teadlase töömait. – *Acta architecturae naturalis*, kd 2, lk 131–144.
- Kalling, Ken 2017.** *Meditsiini ajalugu.* Tartu: Tartu Ülikool.
- Karantiiniaja kitsikus toob linnarotid tänavatele.** – *Postimees* 26. V 2020.
- Kitta, Andrea 2019.** *The Kiss of Death: Contagion, Contamination, and Folklore.* Louisville: University Press of Colorado.
- Krikmann, Arvo 1985.** Vanasõnaparoodiatest. – *Keel ja Kirjandus*, nr 8, lk 474–483.
- Krikmann, Arvo 1997.** Sissevaateid folkloori lühivormidesse I: Põhimõisteid, žanrisuhteid, üldprobleeme. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. <http://www.folklore.ee/~kriku/PAR-INTRO/Parintro.pdf> (12. XI 2020).
- Kuperjanov, Maris 2020.** Koroonaviiruse SARS-CoV-2 algusfaasi vastukaja sotsiaalmeedias. – *Mäetagused*, nr 76, lk 5–28.
- Kõiva, Mare 2010.** Meie maakera viimased minutid. – *Mäetagused*, nr 46, lk 114–138.
- Kõiva, Mare 2014.** Fear of comets and coping mechanisms: Social dynamics on the example of a 17th century Japanese diary and Estonian folklore records. – *Through the Ages. Time, Space and Eternity.* (Sator 13.) Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, lk 91–100.
- Laineste, Liisi; Voolaid, Piret 2016.** Laughing across borders: Intertextuality of internet memes. – *European Journal of Humour Research*, kd 4, nr 4, lk 26–49.
- Lamp, Dagmar 2020.** Igor Mang ennustas praeguseid sündmusi ette kõhedusttekitavalt täpselt. – *Sõbranna* 13. III. <https://sobranna.elu24.ee/6922359/igor-mang-ennustas-praeguseid-sundmusi-ette-kohedust-tekitavalt-tapselt> (12. XI 2020).
- Lee, Jon D. 2014.** *An Epidemic of Rumors: How Stories Shape Our Perception of Disease.* Boulder: Utah State University Press.

- Liikane, Lauri; Kesa, Marilin 2011.** Arvutisõnastik. <https://www.keeleeveeb.ee/dict/speciality/computer/> (12. XI 2020).
- Litovkina, Anna Tóthné; Mieder, Wolfgang; Földes, Csaba 2006.** Old Proverbs Never Die, They Just Diversify. A Collection of Anti-Proverbs. Burlington: University of Vermont; Veszprém: Pannonian University of Veszprém.
- Lotman, Mihhail 2020.** Meie ajastu katk. – Postimees. Arvamus, Kultuur 28. III.
- Lugejakiri: Kas poest ostetud sidrunist võib saada AIDSi? – Ekspress.delfi.ee, 19. IV 2011.** <https://ekspress.delfi.ee/kuum/lugejakiri-kas-poest-ostetud-sidrunist-voib-saada-aidsi?id=44360649> (12. XI 2020).
- Luik, Merle 2020.** Kiri toimetajalt. – Naisteleht 1. IV.
- Mieder, Wolfgang 2005.** Proverbs are the Best Policy. Folk Wisdom and American Politics. Logan: Utah State University Press.
- Mieder, Wolfgang 2008.** "Proverbs Speak Louder Than Words": Folk Wisdom in Art, Culture, Folklore, History, Literature, and Mass Media. New York: Peter Lang.
- Milner, Ryan M. 2016.** The World Made Meme: Public Conversations and Participatory Media. Cambridge: The MIT Press.
- Moretti, Franco 1983.** Signs Taken for Wonders: On the Sociology of Literary Forms. London: Routledge.
- Naljahambad tegutsevad.** Laura Pöldvere ja Koit Toome „Verona” sai koroonakriisis uue kuue. – Elu. Õhtuleht.ee, 19 III. 2020 <https://elu.ohhtuleht.ee/995890/naljahambad-tegutsevad-laura-poldvere-ja-koit-toome-verona-sai-koroonakriisis-uu-kuue> (12. XI 2020).
- Orwenjo, Daniel Ochieng 2009.** Political grandstanding and the use of proverbs in African political discourse. – Discourse and Society, kd 20, nr 1, lk 123–146.
- Rando, Toomas 2020.** Investor: head kriisi ei tohi raisku lasta. – Eesti Päevaleht 8. IV.
- Reest, Vesta 2020.** Kahjurite tõrjuja: aina visamad rotid ainult naeravad mürkide peale. – Pealinn 2. III.
- Reisenbuk, Karel 2020.** FOTO: Kopli lahes nähti delfini. – Postimees 2. VI. <https://www.postimees.ee/6987487/kopli-lahes-nahti-delfini> (12. XI 2020).
- Rieken, Bernd 2008.** Wütendes Wasser, bedrohliche Berge. Naturkatastrophen in der populären Überlieferung am Beispiel südliche Nordseeküste und Hochalpen. – Ist es der Sindtfluss? Kulturelle Strategien und Reflexionen zur Prävention und Bewältigung von Naturgefahren. (Alpine Space – Man and Environment 4.) Toim Roland Psenner, Rheinland Lackner, Maria Walcher. Innsbruck: Innsbruck University Press, lk 99–119.
- Rintel, Sean 2013.** Crisis memes: The Importance of templatability to Internet culture and freedom of expression. – Australasian Journal of Popular Culture, kd 2, nr 2, lk 253–271. doi: 10.1386/ajpc.2.2.253_1 (12. XI 2020).
- Shifman, Limor 2014.** Memes in Digital Culture. (The MIT Press Essential Knowledge Series.) Cambridge: MIT Press.
- Sikk, Rein 2000.** Aids ajab liikvele muistsed katkujutud. – Eesti Päevaleht 11. X.
- Singh, Lisa; Bansal, Shweta; Bode, Leticia; Budak, Ceren; Chi, Guangqin; Kawintiranon, Kornrappop; Padden, Colton; Vanarsdall, Rebecca; Vraga, Emily; Wang, Yanchen 2020.** A first look at COVID-19 information and misinformation sharing on Twitter. – Preprint, 31. III. <https://arxiv.org/pdf/2003.13907.pdf> (12. XI 2020).

- Sperber, Dan 1985.** Anthropology and psychology: Towards an epidemiology of representations. – Man. New Series, kd 20, nr 1, lk 73–89.
- Zimmermann, Volker 1988.** Krankheit und Gesellschaft: Die Pest. – Sudhoffs Archiv: Zeitschrift für Wissenschaftsgeschichte, kd 72, v 1, lk 1–13.
- Tamm, Daniel 2018.** Meemi üürike önn. – Mürileht 10. IV, lk 11.
- Vainküla, Kristi 2001.** „Tere tulemast aidsiklubisse!” – SL Öhtuleht 22. VI.
- Valitsuse pressikonverentsi stenogramm, 27. veebruar 2020.** – Vabariigi Valitsus. <https://www.valitsus.ee/et/uudised/valitsuse-pressikonverentsi-stenogramm-27-vebruar-2020> (27. XI 2020).
- Valitsuse pressikonverentsi stenogramm, 5. märts 2020.** – Vabariigi Valitsus. <https://www.valitsus.ee/et/uudised/vabariigi-valitsuse-pressikonverentsi-stenogramm-5-marts-2020> (12. XI 2020).
- Valitsuse pressikonverentsi stenogramm, 23. aprill 2020.** – Vabariigi Valitsus. <https://www.valitsus.ee/et/uudised/vabariigi-valitsuse-pressikonverentsi-stenogramm-23-aprill-2020> (27. XI 2020).
- Vasli, Karoliina 2016.** HIV-positiivne mees nakatas meelega oma partnereid. – Öhtuleht 30. XI.
- Veltman, Madis; Tark, Indrek 2018.** Fotod: Eestis ei tea umbes kolmandik HIV nakkuse kandjatest, et on nakatunud. – Delfi.ee, 1. XII. <https://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/fotod-eestis-ei-tea-umbes-kolmandik-hiv-nakkuse-kandjatest-et-on-nakatunud?id=84622061> (12. XI 2020).
- Viikberg, Jüri 1997.** Anekdoodiraamat. Naeruga eilsest. Eesti anekdoot 1960–1990. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Voolaid, Piret 2013.** Täägin, järelikult olen olemas. Paröömiline pilguheit Tartu grafitile. – Mäetagused, nr 53, lk 7–38.
- Voolaid, Piret 2020a.** Parem üks nädal liiga kaua kui üks päev liiga vähe ehk Vanasõnad kui sõnumi edastamise võimsad vahendid ametlikus ja rohujuuretasandi kriisisuhtluses. – Sirp 8. V.
- Voolaid, Piret 2020b.** Püsi kodus, karu tuleb! ehk Millest jutustab Haabersti karujahiga seotud glokaalne folkloorilainetus. – Sirp 29. V.
- Voolaid, Piret; Voolaid, Kalle 2020.** Eesti spordikommentaatorite ütlused rahvahuumori allikana. – Keel ja Kirjandus, nr 1–2, lk 44–61.
- Väli, Kristjan; Kõrvits, Grete 2020.** FUIH! Toidukohtade sulgemine ajab rotid liikuma ja üksteist õgima. – Öhtuleht 26. V.
- Wald, Priscilla 2008.** Contagious: Cultures, Carriers, and the Outbreak Narrative. Durham: Duke University Press.
- White, Alexandre I. R. 2020.** Historical linkages: Epidemic threat, economic risk, and xenophobia. – The Lancet, kd 395, nr 10232, lk 1250–1251.

Reet Hiemäe (snd 1974), PhD, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna vanemteadur (Vanemuise 42, 51003 Tartu), reet@folklore.ee

Mare Kalda (snd 1964), PhD, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna vanemteadur (Vanemuise 42, 51003 Tartu), kalda@folklore.ee

Mare Kõiva (sünd 1954), PhD, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna juhtivteadur Eesti-uuringute Tippkeskuse juhi ülesannetes (Vanemuise 42, 51003 Tartu), mare@folklore.ee

Piret Voolaid (sünd 1971), PhD, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna vanemteadur Eesti-uuringute Tippkeskuse tegevjuhi ülesannetes (Vanemuise 42, 51003 Tartu), piret@folklore.ee

Folk expressions of the corona crisis in Estonia: Reuse of folklore as a way of coping

Keywords: COVID-19 pandemic tradition, folkloristics, folklore reuse, memes, narratives, proverbs

The aim of the article is to provide an overview of the reuse of folklore as a way of coping, based on the narratives related to COVID-19 pandemic collected from written, oral and online sources from March to June 2020. By giving examples of thematic religious and belief tradition, memes and proverbs, we point out how each new epidemic revives certain core motifs and root texts, some of which are exceptionally productive. We conclude that such a creative reuse of certain well-known and tested motifs in the interpretation of the disease helps to alleviate the unpredictability involved by the epidemic and enhances the feeling of being in control, although some traditional motifs may also cause or exacerbate fears and irrational behaviour.

Reet Hiimäe (b. 1974), PhD, Estonian Literary Museum, Department of Folkloristics, Senior Researcher (Vanemuise 42, 51003 Tartu), reet@folklore.ee

Mare Kalda (b. 1964), PhD, Estonian Literary Museum, Department of Folkloristics, Senior Researcher (Vanemuise 42, 51003 Tartu), kalda@folklore.ee

Mare Kõiva (b. 1954), PhD, Estonian Literary Museum, Department of Folkloristics, Leading Researcher, Acting Head of the Centre of Excellence in Estonian Studies (Vanemuise 42, 51003 Tartu), mare@folklore.ee

Piret Voolaid (b. 1971), PhD, Estonian Literary Museum, Department of Folkloristics, Senior Researcher, Executive Manager of the Centre of Excellence in Estonian Studies (Vanemuise 42, 51003 Tartu), piret@folklore.ee